

Sociální a komunikativní vzdělávání v přípravě učitelů na PdF UP Olomouc

Libuše Podlahová, Jana Svobodová

O důležitosti, závažnosti a nepostradatelnosti umění komunikovat s druhými lidmi nelze pochybovat. Zato lze s úspěchem pochybovat o tom, že se v tomto ohledu dělá v přípravě učitelů maximum.

Tvůrci studijních programů aprobačních předmětů mají totiž přirozenou a pochopitelnou snahu obsáhnout ve studijních programech celou šíři studovaného předmětu, což se většinou neobejde bez značných nároků na hodinové dotace odborných předmětů. Zřetel k pěstování a rozvoji pedagogických a praktických kompetencí studentů k tomu, aby studenti dovedli své znalosti sdělit, a dokonce jim naučit, je tím odsunut na vedlejší kolej, není ani hlavním úkolem této sféry učitelského vzdělávání. Při zvětšujícím se objemu vědeckých poznatků také stále vzrůstá počet hodin nutných ke zvládnutí každého oboru. A odborníci drží své pozice až ke stavu, který se dá nazvat spontánním imperialismem odborných (aprobačních) předmětů vůči předmětům pedagogické způsobilosti (o předmětech komunikativních a interaktivních ani nemluvě). Dochází tedy ke stavu, že výukový předmět *Komunikativní dovednosti* je umisťován ve skupině předmětů B a C a zřídka kdy je umístěn ve skupině A.

Například v předmětech pedagogické způsobilosti (studium učitelství pro 2. stupeň základní školy) si v rámci jednosemestrového dvouhodinového pedagogického semináře student může vybrat ze čtyř možností předmět *Komunikativní dovednosti* v kategorii B, kam se podařilo předmět přesunout z naprosto nezávazné kategorie C. Je to určitý pokrok, ale řada studentů s tímto předmětem nemusí vůbec přijít do styku. V kategorii A pro předměty pedagogické způsobilosti je zařazen nový prakticky a interaktivně koncipovaný předmět *Školní didaktika*, kde jsou však komunikativní dovednosti jen jedním z mnoha témat (viz tabulka 4).

Ve studiu učitelství pro 1. stupeň základní školy je situace tradičně lepší (viz tabulka 1), význam dovednosti komunikovat s dětmi mladšího školního věku je zde plně akceptován a respektován na rozdíl od studia učitelství pro 2. stupeň. Vychází se zde z respektování profilu absolventa primárního vzdělávání, kde by absence osobnostního a sociálního rozvoje studenta byla zcela fatální, a proto nemyslitelná. Mezi disciplíny, jež se zabývají výhradně osobnostním a sociálním rozvojem, se řadí předmět *Komunikativní dovednosti* a *Didaktika dramatické výchovy*.

Disciplína *Komunikativní dovednosti* (dále jen KD) je obsahově zaměřena na teoretické, ale zejména praktické poznatky, které rozvíjí komunikativní dovednosti budoucího učitele. Ve cvičeních jsou rozvíjeny základní řečové, pohybové a výrazové předpoklady. Student je veden k sebepoznání a sebe-regulaci svého vnějšího projevu, a to formou modelových mikrovýstupů ve výuce i v pedagogické praxi. Jednotlivé mikrovýstupy studentů jsou snímány videokamerou. Videozáznamy slouží k následné analýze a sebereflexi studentů. Zařazení a dotace viz tabulka 1.

Na KD navazuje disciplína *Didaktika dramatické výchovy* (dále DV). DV je zaměřena na osobnostní a sociální rozvoj studenta jako budoucího pedagoga primárního vzdělávání. Seznamuje se základními metodami a způsoby práce v hodinách DV, s osnovami DV v obecné škole a nastiňuje možnosti využití prvků DV ve výuce dětí mladšího školního věku. Součástí výuky jsou výstupy studentů v hodinách DV ve školách. Z výstupů jsou pořizovány videozáznamy a je prováděna jejich následná analýza. Předmět je vyučován i u kombinovaného studia v rozsahu osmi hodin (viz tabulka 1).

Osobnostnímu a sociálnímu rozvoji studentů jsou však věnovány i některé semináře nebo cvičení v jiných disciplínách – například v *Úvodu do psychologie*, ve *Vývojové psychologii*, v *Didaktice literární výchovy* a v disciplínách HV, VV, TV. Rovněž absolvování pedagogických praxí, v nichž se student dostává do role učitele, lze řadit mezi disciplíny sloužící k osobnostnímu a sociálnímu rozvoji studentů.

U nově koncipovaných oborů, které netrpí rigiditou starých studijních programů, lze také pozorovat příklon k většímu akcentování disciplín osobnostního a sociálního rozvoje. Máme na mysli obor *Pedagogika – sociální péče*, který byl u nás zaveden před třemi roky a komunikaci řadí celoročně do kategorie A, přičemž disponuje i relativně vysokým počtem kreditů – čtyři nebo šest (viz tabulka 1). I ve studijním oboru *Křesťanská výchova pro 2. stupeň* se komunikativní výcvik objevuje, snad v návaznosti na dávné jezuitské tradice i u vědomí toho, jak významná je komunikativní obratnost při ovlivňování jiných osob.

Z tabulky 1 vyplývá, že mimořádně dobře si v oblasti komunikativní výuky a výchovy stojí obor *Učitelství pedagogiky pro střední školy*, kde jsou tyto předměty obsaženy ve všech pěti ročnících v obou semestrech (jedná se převážně také o moderně koncipované studijní obory, důvodem by mohlo být i to, že dovednost komunikace s dětmi předškolního věku je zcela nenahraditelná. Nabízí se také srovnání s osnovami SpgŠ.)

V tabulce 2 uvádíme „předměty související“, což je neobratný termín pro označení předmětů, které s předměty sociální komunikace nějakým způsobem korespondují, a to podle specifik oborů. Běžné studijní obory (matematika, přírodopis, občanská výchova, hudební výchova, výtvarná výchova,

Tab. 1: Předměty sociální a pedagogické komunikace

Obor studia	Název a kategorie předmětu	Kr.	Rozs.	Zak.	Roč.	Sem.
Ped.-soc. péče	Sociální komunikace (A)	4	2+0	K	4	Z
	Sociální komunikace (A)	6	1+3	K	4	L
Učitelství pro 1. st. ZŠ	Komunikativní dovednosti 1 (A)	2	0+2	Z	1	Z
	Komunikativní dovednosti 2 (C)	2	0+1	Z	3	L
Učitelství pro 1. st. ZŠ + cizí jaz.	Komunikativní dovednosti 1 (A)	2	0+2	Z	2	Z
	Komunikativní dovednosti 2 (C)	2	0+1	Z	3	L
	Jazykové dovednosti (C)	2	0+2	Z	3	Z
	Jazykové dovednosti (C)	2	0+2	Z	3	L
Český jazyk pro 2. st.	Kultura jazykového projevu (B)	2	0+2	Z	4	Z
Křesťanská výchova pro 2. st.	Komunikační výcvik 1 (C)	2	0+1	Z	4	Z
	Komunikační výcvik 2 (C)	2	0+1	Z	4	Z
Učitelství pro ZŠ – předměty pedagogické způsobilosti	Pedagogický seminář (pouze jednou ze čtyř možností volby je předmět Komunikativní dovednosti) (B)	2	0+2	Z	3	Z
Učitelství pro střední školy – předměty ped. způsobilosti a společného základu	Komunikativní dovednosti učitele (C)	2	0+2	Z		Z
	Komunikativní dovednosti učitele (C)	2	0+2	Z		L
Učitelství pedagogiky pro střední školy	Cvičení pedagogické komunikace a asertivity (B)	2	0+2	Z	1	Z, L
	Cvičení pedagogické komunikace a asertivity (B)	2	0+2	Z	2	Z, L
	Cvičení pedagogické komunikace a asertivity (B)	2	0+2	Z	3	Z, L
	Cvičení pedagogické komunikace a asertivity (B)	2	0+2	Z	4	Z, L
	Cvičení pedagogické komunikace a asertivity (B)	2	0+2	Z	5	Z, L

Tab. 2: *Předměty související – podle specifiky studovaného oboru*

Obor studia	Název a kategorie předmětu	Kr.	Rozs.	Zak.	Roč.	Sem.
Učitelství pro 1. st.	Výběrový jazykový seminář (C)	2	0+1	Z	3	L
	Hlasová výchova (C)	2	0+1	Z	4	Z
	Dramatická výchova (C)	2	0+1	Z	4	Z
Učitelství pro 1. st. + cizí jaz.	Hlasová výchova (C)	2	0+1	Z	4	Z
	Dramatická výchova (C)	2	0+1	Z	4	Z
	Mateřský jazyk – sloh (A)	3	1+2	Z, Zk	2	Z
Český jazyk pro 2. st.	Jazyk současné žurnalistiky (B)	2	0+2	Z	4	Z
	Jazyková analýza textu (C)	1	0+1	Z	4	Z
Technická výchova pro 2. st.	Informační technologie (A)	3	1+2	Z, Zk	1	L
Křesťanská výchova pro 2. st.	Charitativní pastorece (C)	2	1+1	Z, Zk	4	Z

Tab. 3: *Předměty specializované komunikace*

Obor studia	Název a kategorie předmětu	Kr.	Rozs.	Zak.	Roč.	Sem.
Učitelství pro zvláštní školy a 1. st. speciálních základních škol	Kurz komunikativních dovedností u neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	3	Z, L
	Kurz komunikativních dovedností u neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	4	Z, L
	Kurz komunikativních dovedností u neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	5	Z, L
Učitelství pro 2. st. speciálních ZŠ a ZŠ – speciální pedagogika	Kurz komunikativních dovedností u neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	3	Z, L
Logopedie	Alternativní a augmen- tativní komunikační systémy (A)	4	2+2	K	3	L
	Kurz komunikativních dovedností neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	3	Z, L
	Kurz komunikativních dovedností neslyšících 1 a 2 (C)	2	0+2	Z	4	Z, L

Tab. 4: Předměty, ve kterých je komunikace jedním z probíraných témat

Obor studia	Název a kategorie předmětu	Kr.	Rozs.	Zak.	Roč.	Sem.
Pedagogika – sociální péče	Sociální psychologie (A)	6	2+1	Zk	3	Z
Učitelství pro 1. st. základní školy	Psychologie sociální (A)	2	1+1	Z	2	Z
Učitelství pro 1. st. ZŠ + cizí jaz.	Psychologie sociální (A)	2	1+1	Z	3	Z
Učitelství pro 1. st. ZŠ – ped. zpús. a společný základ	Školní didaktika	3	0+3	Z, Zk	2	Z
Učitelství pro 2. st. ZŠ – ped. zpús. a společný základ	Pedagogická a sociální psychologie pro učitele (A)	4	2+2	Z, Zk	2	Z
Učitelství odborných předmětů pro SZŠ	Sociální a pedagogická psychologie (A)	3	1+1	Z, Zk	2	Z, L
	Zdravotnická psychologie (A)	4	2+2	Z, Zk	3	L
Učitelství sociálních a zdravotně výchovných předmětů pro střední odborné školy	Sociální a pedagogická psychologie 1 a 2 (A)	4	1+1	Z	2	Z, L
	Sociálně výchovná činnost 1 (A)	2	1+1	Z	4	Z
	Sociálně výchovná činnost 2 (A)	3	2+1	Z, Zk	4	L
	Biologicko-psychologicko-pedagogické repetitorium (C)	5	1+0	Z	5	Z
Učitelství pro střední školy – předměty ped. zpúsobilosti a společného základu	Pedagogická a sociální psychologie pro učitele (A)	3	2+1	Z, Zk	2	L
Učitelství pedagogiky pro střední školy	Kapitoly ze sociální psychologie (A)	3	0+1	Z, Zk	2	L
Logopedie	Pedagogická a sociální psychologie (A)	5	2+2	Z, Zk	1	L
Učitelství pro zvláštní školy a 1. st. speciálních základních škol	Psychologie sociální (A)	2	0+1	Z	2	Z

rodinná výchova) neobsahují totiž ve svých programech žádnou výuku komunikace, což je z hlediska jejich důrazu na odbornou způsobilost absolventa pochopitelné, ale je třeba si uvědomit, že základním předpokladem žákova pochopení je dovednost učitele komunikovat s ním prostřednictvím učebního obsahu. Takže zde je student nucen využívat svých znalostí z obecných pedagogických disciplín (teď z předmětu *Školní didaktika*, který je přece jenom blíže k praxi), kde se dozvídá o postupech při užívání metod (rozhovoru, výkladu, vysvětlování, didaktických hrách), o práci učitele s žakovou odpovědí a podobně. Část odpovědnosti leží (málo adresně) také na didaktikách předmětů.

Některé předměty částečně doplňují a obohacují schopnost vyjadřování, práci s textem, slovní zásobu, kulturu řeči, práci s informacemi v rámci svých specifík. U předmětů v tabulce 2 jsou uvedeny předměty specifické pro obor, jako jsou *Hlasová výchova*, *Jazyk současné žurnalistiky*, *Informační technologie*, *Charitativní pastorace*. Jedná se většinou o malé rozsah předmětů, zakončených zápočtem, zařazených převážně do kategorie C, a jejich charakter je spíše doplňující a rozvíjející.

V tabulce 3 uvádíme předměty specializované komunikace, jež jsou u oborů, které se bez zvláštní a pro ně typické formy komunikace neobejdou. Například *Kurz komunikativních dovedností u neslyšících* nebo o *Alternativní a augmentativní komunikační systémy*. Bez těchto dovedností by absolventi nebyli schopni s cílovou skupinou komunikovat vůbec. Ale je překvapivé a potěšující, že i u studentů jiných oborů (M, Technická výchova, VV, HV, Č, ON) byl zaznamenán zájem o tyto kurzy.

Řešení:

Při současném stavu studijních programů učitelského studia je možno řešení hledat ve srovnání a integraci studijních programů všech disciplín, které se komunikativními dovednostmi zabývají, těch, které jsme nazvaly „souvisejícími“ i těch, které jsou speciální. Po zevrubné analýze obsahu všech předmětů pedagogických, prakticko-pedagogických a psychologických by bylo možno koordinovat studijní programy tak, aby se nepřekrývaly, nezdvojovaly, a naopak něco neopomíjely.

PODLAHOVÁ, L., SVOBODOVÁ, J. Sociální a komunikativní vzdělávání v přípravě učitelů na PdF UP Olomouc. *Pedagogická orientace* 2001, č. 4, s. 29–34. ISSN 1211-4669.

Adresa autorek: Doc. PhDr. Libuše Podlahová, Ph.D., PaedDr. Jana Svobodová, Katedra pedagogiky UP Olomouc, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc